

وضعیت نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمان، سال ۱۳۸۰

چکیده:

مقدمه و هدف: اگر چه مطالعات زیادی در زمینه اثرات نگرش مثبت به مذهب در سلامت روانی انجام نگرفته ولی شواهد نشان می دهد که نگرش مثبت به مذهب در تمام جنبه های زندگی بشر من جمله پیشگیری و کاهش فشارهای روانی، افسردگی و تمایل به استفاده از مواد مخدر و الکل نقش بسزایی دارد. این پژوهش به منظور بررسی وضعیت نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمان انجام گرفت.

مواد و روش کار: این پژوهش توصیفی - تحلیلی به صورت مقطعی در پائیز ۱۳۸۰ روی ۷۷۱ نفر از دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمان با روش نمونه گیری طبقه ای اجرا گردید. در این پژوهش سؤالات مربوط به تعیین نگرش مذهبی دانشجویان از پرسشنامه دکتر خدایاری فرد که روایی و پایایی آن قبلاً مورد تأیید قرار گرفته است، استخراج گردید. جهت تجزیه و تحلیل داده ها از نرم افزار SPSS و آزمون های آماری استفاده شد.

یافته ها: حدود ۱۶ درصد دانشجویان دارای نگرش مذهبی ضعیف، ۲۹ درصد متوسط و ۵۵ درصد قوی بوده اند. نگرش مذهبی دختران به طور معنی داری قوی تر از پسران بود. دانشجویان مقاطع تحصیلی بالاتر و همچنین دانشجویان با سنوات تحصیلی بیشتر از نگرش مذهبی ضعیف تری برخوردار بوده اند.

نتیجه گیری: اجرای برنامه های کاربردی به منظور تقویت باورهای دینی و اعتقادات مذهبی در دانشجویان توصیه می گردد.

واژه های کلیدی: نگرش، مذهب، دانشجو

دکتر علی رضا ظهور *

علی توکلی **

* دکترای اپیدمیولوژی،
دانشیار و عضو هیأت علمی
دانشگاه علوم پزشکی ایران
** کارشناس ارشد بی پوهشی،
مربی و عضو هیأت علمی
دانشگاه علوم پزشکی کرمان

مقدمه

گرچه تأثیر باورهای مذهبی در بهداشت روانی بسیار حائز اهمیت است، ولی تا کنون کمتر مورد توجه قرار گرفته است. پژوهشگران نشان داده اند که باورهای مذهبی قوی سبب می شود که افراد کمتر به استفاده از مواد مخدر، بزهکاری، طلاق و خودکشی روی آورند [۱ و ۲]. دور ماندن از باورهای اصیل مذهبی راه را برای ابتلاء فرد به کشمکش های درونی و روانی، احساس پوچی و بی هدفی و یأس و ناامیدی در برابر محرومیت ها، ناامیلات و فشارهای روانی هموار می کند [۳].

اختلال افسردگی یکی از شایعترین اختلالات روانی است [۴]. اگر به علائم محوری افسردگی که شامل احساس ناامیدی، احساس تنهایی و عزت نفس بیمارگونه می باشد توجه کنیم، در می یابیم که بسیاری از بیماران افسرده خصوصاً دسته ای که کمتر عوامل بیولوژیک در بروز آن دخالت دارند در غرقاب وابستگی های دنیایی و باورهای ذهنی نادرست غوطه ور شده اند. در جهان بینی توحیدی توکل به خداوند و اعتقاد به معاد انسان را از ناامیدی که یکی از علایم محوری افسردگی می باشد مصون می دارد [۵]. عده ای از روانشناسان بر این باورند که نیمی از متغیرهای مربوط به سلامت روانی افراد بالغ به وسیله باورهای مذهبی تبیین می شود. آنها می گویند: مذهب به انسان کمک می کند تا معنای حوادث زندگی مخصوصاً حوادثی را که دردناک و اضطراب انگیزند بفهمد و باعث دلگرمی و خرسندی مطبوعی در روان و روحیه او بشود. نتایج مطالعات متعددی در نقاط مختلف جهان مذهب را به عنوان نیروی حمایت کننده در کاهش فشارهای روانی،

تمایل به فساد و همچنین افزایش رضایت از زندگی معرفی کرده اند [۶-۱۰]. در ایران نیز پژوهشهای متعددی همبستگی معکوس معنی داری را بین نگرش مذهبی قوی با شدت افسردگی و سطح اضطراب افراد بالغ نشان داده اند [۱۱ و ۱۲]. به عنوان مثال پژوهشی که در سال ۱۳۷۷ بر روی ۲۵۵ نفر از دانشجویان پرستاری دانشگاه علوم پزشکی ایران انجام گرفت نشان داد که بین نگرش مذهبی با شدت افسردگی همبستگی معکوس وجود داشته [۱۳] و پژوهشی که در سال ۱۳۷۹ روی ۳۳۵ دانشجوی دانشگاه علوم پزشکی مازندران انجام گرفت نشان داد که بین نگرش مذهبی با سطح اضطراب همبستگی معکوس وجود دارد [۱۴]. با توجه به نقش مذهب در بهداشت روانی [۱۵ و ۱۶] و اینکه دانشجویان هر کشور متضمن سازندگی و بالندگی فردای آن دیارند و سلامت جسمی و روحی تکتک آنان منشأ اثرات بسیار مهمی در آینده آن کشور است، لزوم تحقیق در مورد وضعیت نگرش مذهبی آنان در شرایط کنونی بیشتر احساس می گردد. از جمله اهداف این پژوهش بررسی وضعیت نگرش مذهبی دانشجویان با توجه به مقطع تحصیلی (کاردانی، کارشناسی و کارشناسی ارشد)، دوره تحصیلی (روزانه یا شبانه)، رشته تحصیلی (بهداشت، داروسازی، پزشکی، دندانپزشکی، پرستاری و پیراپزشکی) و همچنین سنوات تحصیلات دانشگاهی آنان بود.

مواد و روشها

این پژوهش توصیفی - تحلیلی به صورت مقطعی در پائیز ۱۳۸۰ در دانشگاه علوم پزشکی

کرمان اجرا گردید. ابتدا از بین کلیه کلاس های درسی دانشجویان دانشکده های این دانشگاه با توجه به نسبت دانشجویان در هر یک از طبقات متغیرهای مذکور با نمونه گیری طبقه ای ۲۸ کلاس انتخاب شد. براساس مطالعه اولیّه (پیلوت) و خطای ۵ درصد و ۹۵ درصد فاصله اطمینان، حداقل حجم نمونه مورد نیاز ۴۲۰ نفر برآورد گردید که با توجه به روش نمونه گیری طبقه ای ۷۹۴ نفر مورد بررسی قرار گرفت. در طی ۱۵ روز کاری با هماهنگی قبلی با آموزش و اساتید، کلیه دانشجویان کلاس های منتخب به صورت گروهی با حضور پرسشگران به پرسشنامه های پژوهش پاسخ دادند. سپس با کنار گذاشتن ۲۳ پرسشنامه که ناقص تکمیل گردیده بود، ۷۷۱ پرسشنامه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

پرسشنامه این پژوهش حاوی سؤالات مربوط به تعیین مشخصات دموگرافیکی و نگرش مذهبی بود. سؤالات نگرش مذهبی از پرسشنامه دکتر خدایاری فرد [۱۷] که روایی و پایایی آن قبلاً مورد تأیید قرار گرفته، استخراج گردید. روایی سؤالات به طور صوری مجدداً مورد تأیید متخصصین قرار گرفت. ضریب پایایی پرسشنامه با انجام آزمون مجدد روی ۸۰ دانشجو به فاصله سه هفته ۰/۹۲ به دست آمد.

برای تعیین عوامل مرتبط با سنجش نگرش مذهبی در دانشجویان در این پژوهش به متغیرهایی چون سن، جنس، وضعیت تأهل، محل سکونت، مقطع تحصیلی، در قید حیات بودن والدین، تحصیلات والدین، رشته تحصیلی، دوره تحصیلی (شبهانه یا روزانه) و سال ورود به دانشگاه توجه شده است.

در این پژوهش دانشجویانی که بیش از ۷۰ درصد کل امتیازات را کسب نموده اند از نظر نگرش مذهبی در گروه قوی، بین ۶۰ تا ۷۰ درصد در گروه متوسط و کمتر از ۶۰ درصد در گروه ضعیف طبقه بندی گردیده اند. جهت تجزیه و تحلیل داده ها از نرم افزار SPSS^(۱) و آزمون مجذور کای^(۲) استفاده گردید.

یافته ها

میانگین سنی دانشجویان دختر $21/1 \pm 2/25$ و میانگین سنی دانشجویان پسر $23/4 \pm 5/19$ سال بوده است. حدود ۲۴ درصد دانشجویان در مقطع کاردانی، ۳۴ درصد در مقطع کارشناسی و ۴۲ درصد در مقطع کارشناسی ارشد یا دکترای عمومی مشغول تحصیل بوده اند. حدود ۸۴ درصد دانشجویان مجرد، ۱۳ درصد متأهل و ۳ درصد جدا شده یا مطلقه بوده اند. حدود ۸۳ درصد دانشجویان روزانه و ۱۷ درصد در دوره شبهانه مشغول تحصیل بوده اند. حدود ۸۷ درصد دانشجویان در زمان پژوهش دارای والدین، یک درصد فاقد والدین، ۱۱ درصد فاقد پدر و یک درصد فاقد مادر بوده اند.

جدول ۱ سطح نگرش مذهبی دانشجویان را در دو جنس نشان می دهد، همانطور که مشاهده می شود حدود ۱۶ درصد دانشجویان دارای نگرش مذهبی ضعیف، ۲۹ درصد متوسط و بقیه (۵۵ درصد) قوی بوده اند. با انجام آزمون مجذور کای مشخص گردید نگرش مذهبی دختران به طور معنی داری قوی تر از پسران بوده

1-Statistical Package for Social Science (SPSS)

2-Chi – square test

است، به طوری که ۶۱ درصد دختران دارای نگرش مذهبی قوی بوده، در حالی که تنها ۳۹ درصد پسران از نگرش مذهبی قوی برخوردار بوده‌اند ($p < ۰/۰۵$) و دانشجویان مقاطع تحصیلی پایین‌تر از نگرش مذهبی قوی تری برخوردارند، به طوری که حدود ۶۲ درصد دانشجویان مقاطع کاردانی و کارشناسی دارای نگرش مذهبی قوی بوده، در حالیکه این درصد در دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد و دکترای عمومی تنها ۴۵ درصد بوده است ($p < ۰/۰۵$) (جدول ۲).

جدول ۱: نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه علوم

پزشکی کرمان بر حسب جنس

جنس	زن	مرد	جمع
نگرش مذهبی	تعداد(درصد)	تعداد(درصد)	تعداد (درصد)
ضعیف	۶۵ (۱۱/۳)	۶ (۳۱۱)	۱۲۶ (۱۶/۳)
متوسط	۱۶۱ (۲۸)	۵۹ (۲۹/۹)	۲۲۰ (۲۸/۵)
قوی	۳۴۸ (۶۰/۶)	۷۷ (۳۹/۱)	۴۲۵ (۵۵/۱)
جمع	۵۷۴ (۱۰۰)	۷۷۱ (۱۰۰)	۱۹۷ (۱۰۰)

$$\chi^2 = ۱۴/۳۳$$

$$p < ۰/۰۵$$

نتایج نشان داد که دانشجویان با سنوات تحصیلی کمتر از نگرش مذهبی قوی تری برخوردار هستند. به طوری که حدود ۵۸ درصد دانشجویان با سنوات تحصیلی کمتر از ۲ سال از نگرش مذهبی قوی برخوردار بوده، در حالی که این درصد برای دانشجویانی که ۳ تا ۴ سال سنوات تحصیلی داشته

اند ۵۳ درصد و برای دانشجویان با سنوات تحصیلی بیش از ۴ سال ۴۸ درصد بوده است.

حدود ۵۹ درصد دانشجویان تحت بررسی در یکی از خوابگاههای دانشجویی، حدود ۹ درصد در خانه‌های استیجاری و ۳۲ درصد با والدین یا همسر خود زندگی می‌کردند. آزمون مجذور کای نشان داد که نگرش مذهبی دانشجویانی که در خانه‌های استیجاری زندگی می‌کنند ضعیف‌تر از دانشجویانی است که در خوابگاه دانشگاه یا در جمع خانواده زندگی می‌کنند. حدود ۳۶ درصد دانشجویانی که در خانه‌های استیجاری زندگی می‌کردند دارای نگرش مذهبی ضعیف بوده در حالی که تنها ۱۴ درصد سایر دانشجویان از نگرش مذهبی ضعیف برخوردار بوده‌اند ($p < ۰/۰۵$).

نگرش مذهبی دانشجویان با سطح سواد والدین همبستگی معکوس نشان داده است. به طوری که حدود ۶۶ درصد دانشجویانی که مادرشان بی سواد یا سواد ابتدایی داشته، ۵۲ درصد دانشجویانی که مادرشان تحصیلات راهنمایی یا متوسطه داشته و ۴۲ درصد دانشجویانی که مادرشان تحصیلات دانشگاهی داشته است از نگرش مذهبی قوی برخوردار بوده‌اند ($p < ۰/۰۵$). نگرش مذهبی دانشجویان با سطح تحصیلات پدرشان نیز همبستگی معکوس نشان داده است، به طوری که حدود ۶۵ درصد دانشجویانی که پدرشان بی سواد یا سواد ابتدایی داشته، ۵۴ درصد دانشجویانی که پدرشان تحصیلات راهنمایی یا متوسطه داشته و ۴۷ درصد دانشجویانی که پدرشان تحصیلات دانشگاهی داشته اند از نگرش مذهبی قوی برخوردار بوده‌اند.

جدول ۲: نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمان بر حسب مقطع تحصیلی

مقطع تحصیلی نگرش مذهبی	کاردانی و کارشناسی تعداد (درصد)	کارشناسی ارشد و دکتری تعداد (درصد)	جمع تعداد (درصد)
ضعیف	۴۹ (۱۰/۸)	۷۷ (۲۴)	۱۲۶ (۱۶/۴)
متوسط	۱۲۰ (۲۶/۷)	۱۰۰ (۳۱/۲)	۲۲۰ (۲۸/۵)
قوی	۲۸۱ (۶۲/۵)	۱۴۴ (۴۴/۸)	۴۲۵ (۵۵/۱)
جمع	۴۵۰ (۱۰۰)	۳۲۱ (۱۰۰)	۷۷۱ (۱۰۰)
$p < ۰/۰۵$			$\chi^2 = ۷/۸۱$

بحث و نتیجه گیری

بر اساس نتایج این پژوهش حدود ۱۶ درصد دانشجویان دارای نگرش مذهبی ضعیف، ۲۹ درصد متوسط و بقیه (۵۵ درصد) قوی بوده‌اند. پژوهشی که در سال ۱۳۷۷ روی ۲۵۵ نفر از دانشجویان پرستاری دانشگاه علوم پزشکی ایران انجام گرفت نشان داد که حدود ۲۳ درصد از نگرش مذهبی ضعیف، ۵۷ درصد متوسط و ۲۰ درصد قوی برخوردار بوده‌اند [۱۳]. پژوهش دیگری که در سال ۱۳۷۹ روی ۳۳۵ دانشجوی دانشگاه علوم پزشکی مازندران انجام گرفت نشان داد که حدود ۴ درصد دانشجویان از نگرش مذهبی ضعیف، ۸۵ درصد از نگرش مذهبی متوسط و بقیه (۱۱ درصد) از نگرش مذهبی قوی برخوردار بوده‌اند [۱۴]. هر چند ابزار اندازه گیری پژوهش های فوق متفاوت بوده، ولی نتایج بیانگر آنست که تنها حدود نیمی از دانشجویان از نگرش مذهبی قابل انتظاری برخوردارند.

نگرش مذهبی دختران به طور معنی داری قوی تر از پسران می باشد که با تعدادی از پژوهش های انجام شده در این زمینه همخوانی دارد [۱۷ و ۱۸]. نگرش مذهبی دانشجویانی که والدین آنها (به خصوص مادران) از تحصیلات بالاتری برخوردار بوده‌اند نسبت به سایر دانشجویان ضعیف تر بود. احتمالاً مادران تحصیل کرده به دلیل اشتغال در خارج از منزل و ضیق وقت، کمتر

می توانند با فرزندان خود ارتباط برقرار نموده و نقش تربیتی خود را ایفا نمایند. با توجه به اینکه درصد بالایی از دانشجویان دانشگاه دخترند و اینان به عنوان مادران نسل بعد نقش مهمی در تربیت مذهبی فرزندان خود دارند، لذا جا دارد مسئولان آموزش و پرورش، آموزشهای فرهنگی و ایدئولوژیکی کاربردی تری را برای جوانان به ویژه دختران در سطوح مختلف تحصیلی اجرا نمایند.

بر اساس نتایج به دست آمده دانشجویانی که در خوابگاه دانشگاه زندگی می کنند از نگرش مذهبی قوی تری نسبت به دانشجویانی که در خانه های استیجاری زندگی می کنند برخوردارند. لذا توصیه می شود که مسئولان امر در جهت فراهم آوردن تسهیلات بیشتر برای اسکان دانشجویان در خوابگاه های دانشگاه ها و ترغیب دانشجویان به سکونت در خوابگاه های دانشگاه ها، تلاش بیشتری مبذول نمایند.

نتایج نشان داد که دانشجویان مقاطع تحصیلی پایین تر و همچنین دانشجویان با سنوات تحصیلی کمتر از نگرش مذهبی قوی تری نسبت به دانشجویان مقاطع بالاتر و سنوات تحصیلی بیشتر برخوردار بودند. توصیه می شود که ضمن بازنگری نظام آموزش و پرورش، آموزش های شناختی و عرفانی بیشتری برای دانشجویان اجرا گردد.

با توجه به اینکه ضعف اعتقاد مذهبی و احساس از خودبیگانگی از عوامل مؤثر در اعتیاد و افسردگی جوانان شناخته شده [۳-۱] و حدود ۸ درصد این دانشجویان حداقل از یکی از مواد مخدر (تریاک، هروئین و الکل) استفاده می‌کنند [۱۹] و ۳۲ درصد آنان نیز از درجاتی از افسردگی رنج می‌برند [۲۰]، جا دارد که مسئولان با ایجاد برنامه‌های آموزشی متنوع و مناسب در جهت تقویت نگرش مذهبی آنان با قید فوریت اقدام نمایند. بسیاری از روانشناسان مذهب را به عنوان نیروی حمایت‌کننده در کاهش فشارهای روانی، در افزایش عشق و علاقه به دیگران، تعهد و پایبندی به امور و امید به آینده معرفی کرده‌اند [۲۱ و ۲۲]. آنان بر این باورند که مذهب می‌تواند در افزایش رضایت از زندگی و شادابی نسل جوان نقش بسزایی داشته باشد. نظر به اینکه شاید نتوان به آسانی با پرسش چند سؤال نگرش مذهبی را اندازه‌گیری نمود توصیه می‌شود که پژوهشهای عمیق‌تر و گسترده‌تری در این زمینه انجام پذیرد. همچنین تعیین دقیق وضعیت نگرش مذهبی، پرسشنامه کامل‌تری را می‌طلبد. لذا به پژوهشگران توصیه می‌گردد که در زمینه ساخت یک ابزار اندازه‌گیری که بتواند ابعاد مختلف نگرش مذهبی را به طور دقیق بسنجد تلاش نمایند. انشا... این مطالعه برای انجام پژوهش‌های با وسعت و دقت بیشتر بایی بشود.

تقدیر و تشکر

از کلیه دانشجویان شرکت‌کننده در پژوهش به دل‌های همکاری و مساعدتشان سپاسگزاری می‌نمایم.

Religious Attitudes of the Students of Kerman University of Medical Sciences (2002)

Zohoor AR,^{*}
Tavakolly A.^{**}

^{*}PhD of Epidemiology, Iran University of Medical Sciences

^{**}MSc in Anesthesia, Kerman University of Medical Sciences

KEY WORDS:

Religious,
Attitudes,
Students

ABSTRACT

Introduction & Objective: Although the effects of religious attitudes on mental health have not been greatly studied, available evidence shows that these attitudes have noticeable effects on all aspects of human life. Deep religious attitudes can prevent drug addiction, alcohol abuse and depression.

Materials & Methods: This descriptive-analytical, cross-sectional research was carried out to evaluate the religious attitudes of the students of Kerman University of Medical Sciences and their relationship with the subjects' demographic characteristics in October 2002. Subjects of the study consisted of 771 students selected by stratified sampling method and using Khodayarifard's question form.

Results: Results showed that 55% of the subjects had strong religious attitudes, 29% had moderate attitudes and 16% had weak attitudes. A significant difference was found between males' and females' religious attitudes.

Conclusion: Applied programs are strongly recommended to reinforce the religious beliefs and convictions among the students.

REFERENCES:

- [۱] شجاعی زاده - د، اسلامی - ا. ع. بررسی میزان افسردگی و رابطه آن با نگرش فرد نسبت به مذهبی بودن در دانش‌آموزان سال آخر دبیرستانهای اسلام شهر، سال تحصیلی ۷۶-۱۳۷۵. خلاصه مقالات همایش تحقیقات علوم پزشکی در اسلام، تهران ۱۳۸۰: ۵۶.
- [2] Gartner J, Larson D.B, Allen G. Religious commitment and mental health: A review of the empirical literature. *Journal of Psychology and Theology* 1991; 19: 6-26.
- [۳] دوست محمدی - ه. نقش دین در بهداشت روان. خلاصه مقالات همایش نقش دین در بهداشت روان، آذر ۱۳۷۶: ۱۳۹.
- [4] Kaplan H, Sadock B, Grebb J. *Synopsis of psychiatry*. New York: Williams & Wilkins; 1994; 518.
- [۵] اسدالهی - ق. رابطه اعتقادات مذهبی در درمان بیماری های افسردگی. خلاصه مقالات همایش نقش دین در بهداشت روان، آذر: ۱۳۷۶، ۴۱-۴۴.
- [6] Levin J. SS, Vanderpool H.Y. Relation factors in physical health and the prevention of illness. *Prevention in Human Services* 1991;9:41-64.
- [7] Veleriet D, laurie A. A cognitive model of religions influence on health. *Journal of Psychology* 1997; 5:12.
- [8] Nealman J, Persaud r. Why do psychiatrists neglect religion. *British Journal of Medical Psychology* 1995; 68: 169-78.
- [9] Francis listlie j, Lewis John M, Brown Lourence B. Personality and religion among under graduate students in the United Kingdom, United States, Australia & Canada. *Journal of Psychology & Christianity* 1995; 14: 280-262.
- [10] W. Lurry Ventis: The relationships between religion and mental health. *Journal of Social Issues* 1995; 15: 33-48.
- [۱۱] رازفر-ش. بررسی رابطه نگرش مذهبی و خویشتن داری در دانش‌آموزان سال دوم دبیرستانهای شهر تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه الزهرا، ۱۳۷۹: ۱۵-۷.
- [۱۲] کریم اللهی - م، آقامحمدی - م. بررسی ارتباط بین اعتقادات مذهبی و افسردگی در دانشجویان پرستاری دانشگاه علوم پزشکی اردبیل، ۱۳۷۹. خلاصه مقالات اولین همایش بین المللی نقش دین در بهداشت روان، دانشگاه علوم پزشکی ایران ۱۳۸۰: ۱۱۵-۱۱۱.
- [۱۳] عمران نسب - م، روشن نژاد - م. بررسی ارتباط بین اعتقادات دینی و سلامت روان در دانشجویان کارشناسی دانشگاه علوم پزشکی ایران، سال ۱۳۷۷. خلاصه مقالات همایش تحقیقات علوم پزشکی در اسلام-تهران ۱۳۸۰: ۳۸.
- [۱۴] عظیمی دولتی - ح، ضرغامی - م. رابطه میزان اضطراب و تطابق مذهبی در دانشجویان علوم پزشکی مازندران سال ۱۳۷۹. خلاصه مقالات همایش تحقیقات علوم پزشکی در اسلام-تهران ۱۳۸۰: ۲۷-۳۶.
- [15] Koenig HG, Hoken HY. Religious coping and cognitive symptoms of depression in elderly medical patients psychosomatic. *International Journal of Ocriatrio/ Psychiatry* 1995;7: 369-75.
- [۱۶] اسلامی - ا. ع. وکیلی - م. رابطه میزان افسردگی با نگرش مذهبی. خلاصه مقالات همایش تحقیقات علوم پزشکی در اسلام-تهران ۱۳۸۰: ۸.
- [۱۷] خدایاری فرد-م. گزارش طرح پژوهشی تهیه مقیاس اندازه گیری اعتقادات مذهبی دانشجویان دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی-دانشگاه تهران. همایش نقش دین در بهداشت روان، ۱۳۷۶: ۱۲۶-۱۳۸.
- [۱۸] سلیمانی زاده - ل، ملایی تیمور - آ. بررسی میزان افسردگی و رابطه آن با نگرش مذهبی در دانشجویان دانشکده پرستاری و مامایی و بهداشت بندر عباس. مقاله ارائه شده در اولین همایش بین المللی نقش دین در بهداشت روان، دفتر خلاصه مقالات ۱۳۸۰: ۷۷.
- [۱۹] ظهور - ع. عوامل مؤثر در استفاده از سیگار و مواد مخدر در دانشجویان دانشگاه باهنر کرمان. فصلنامه اصول بهداشت روانی ۱۳۸۰: سال سوم شماره ۱۱ و ۱۲: ۹۹-۱۰۴.
- [۲۰] ظهور - ع، موسی فرخانی - ا. شیوع افسردگی در دانشجویان دانشکده بهداشت کرمان و مقایسه آن با سایر دانشگاه های کشور. فصلنامه دانشگاه علوم پزشکی لرستان ۱۳۸۰: سال سوم شماره ۱۰: ۴۳-۴۷.
- [۲۱] ابراهیمی - ا، نصیری - ح. بررسی رابطه بین انگیزشهای مذهبی و کیفیت انجام فرائض دینی با میزان افسردگی و یأس و ناامیدی سالمندان آسایشگاههای اصفهان. خلاصه مقالات نخستین همایش سراسری روانپزشکی سالمندان- ساری ۱۳۷۵: ۶۸-۶۷.
- [22] Kenneth D. Phillips, Richard L. Sowell, Charles Rush, Carolyn Murdaugh. Psychological and physiologic correlates of perceived health among HIV – infected women. *Southern Online Jjournal of Nursing Research* 2001; 2: 1-12.

